

Pojęcia kluczowe: *przymus adwokacki, postępowanie cywilne,
prawo do sprawiedliwego procesu*

Artykuły

Magdalena Matusiak-Frącczak

PRZYMUS ADWOKACKI WE FRANCJI NA TLE PRAWA DO SPRAWIEDLIWEGO PROCESU W ŚWIETLE ART. 6 UST. 1 EUROPEJSKIEJ KONWENCJI PRAW CZŁOWIEKA

Państwa-strony Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹ są zobowiązane zapewnić, aby prawa w niej przewidziane były efektywnie chronione. Z tego powodu ograniczenia praw podstawowych nie mogą naruszać ich istoty. Powyższe dotyczy również prawa do sprawiedliwego procesu z art. 6 ust. 1 EKPC. Przedmiotem niniejszego artykułu będzie zbadanie, czy przymus adwokacki we francuskiej procedurze cywilnej stanowi dopuszczalne ograniczenie prawa do sądu i czy spełnia wymogi nakreślone przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

W porównaniu z częścią państw europejskich przymus adwokacki w polskiej procedurze cywilnej jest wprowadzony w bardzo wąskim zakresie. Państwa te² zakładają, że wprowadzenie przymusu leży w interesie wymiaru sprawiedliwości, w tym samych stron postępowania, które są zobligowane do ustanowienia profesjonalisty w celu dochodzenia ich praw przed sądami cywilnymi. Jednym z takich państw o szeroko zakrojonym przymusie adwokackim jest Francja, której regulacje będą omówione w niniejszym artykule. W szczególności warto

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284), dalej EKPC.

² Przykładowo Francja, Belgia, Hiszpania.

rozważyć uregulowania francuskie jako wzór dla wprowadzenia podobnych przepisów w Polsce.

Celem niniejszego opracowania będzie zarysowanie standardu strasburskiego, a następnie przedstawienie zakresu przymusu adwokackiego we francuskim prawie procesowym cywilnym. Artykuł zakończy rozważania w przedmiocie zgodności prawa francuskiego z wymogami art. 6 ust. 1 EKPC, nakreślonymi przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

1. PRZYMUS ADWOKACKI W ORZECZNICTWIE EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

Przymus adwokacki rozumiany jest jako obowiązek ustanowienia przez stronę profesjonalnego reprezentanta w procesie – adwokata. W sytuacji braku przymusu adwokackiego strona może działać w procesie samodzielnie lub też za pośrednictwem innego niż profesjonalny pełnomocnika³. Przymus bywa postrzegany jako wzmocnienie zasady kontradyktryjności, która wymaga od stron profesjonalizmu oraz odpowiedniej aktywności w działaniu przed sądem⁴.

Ponieważ na stronę nakładane jest zobowiązanie, które wiąże się z poniesieniem ciężaru finansowego w postaci wynagrodzenia profesjonalnego pełnomocnika oraz pozbawia strony zdolności postulacyjnej, przymus adwokacki stanowi ograniczenie prawa do sprawiedliwego procesu, o którym mowa w art. 6 ust. 1 EKPC. Taka ingerencja w powyższe prawo jest jednak, zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, dopuszczalna na gruncie Konwencji⁵. W szczególności obowiązek ustanowienia profesjonalnego reprezentanta przed sądami kasacyjnymi, usytuowanymi najwyżej w hierarchii sądowniczej i rozpatrującymi zarzuty natury prawnej, stanowi standard uznany we wszystkich państwach-stronach Konwencji i nie stanowi naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC⁶. Ze względu na przytoczone okoliczności obowiązek ustanowienia przez stronę profesjonalnego pełnomocnika w postępowaniu cywilnym jest skorelowa-

³ Przy czym w Polsce ze względu na istnienie różnych grup profesjonalnych pełnomocników w postępowaniu cywilnym mówimy o przymusie adwokacko-radcowskim (art. 87¹ k.p.c.) lub przymusie adwokacko-radcowsko-rzecznikowskim (art. 87² k.p.c.). Por. K. Knoppek (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, komentarz do art. 87¹, LEX/el.; L. Marcinowska-Boulangé (w:) *Postępowanie cywilne w sprawach własności intelektualnej. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2021, komentarz do art. 87¹ i art. 87², LEX/el.

⁴ H. Ciepła (w:) *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–366*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010, s. 447.

⁵ M. Matusiak-Frącczak, *Koszty procesu jako ograniczenie prawa do sądu: teoria a praktyka* (w:) *Prawo międzynarodowe: teoria i praktyka*, red. I. Kraśnicka, Warszawa 2020, s. 210–211; H. Ciepła (w:) *Kodeks...*, s. 450; Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 8932/05 *Siałkowska v. Polska*, wyrok z 22.03.2007 r., pkt 106.

⁶ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 59519/00 *Staroszczyk v. Polska*, wyrok z 22.03.2007 r., pkt 128; sprawa 12825/02 *Tabor v. Polska*, wyrok z 27.06.2006 r., pkt 41–42.

ny z zobowiązaniem państwa do zapewnienia efektywnego systemu pomocy prawnej z urzędu.

Co prawda Konwencja odnosi się do pomocy prawnej z urzędu jedynie w sprawach karnych (art. 6 ust. 3 lit. c EKPC), jednak Europejski Trybunał Praw Człowieka stanął na stanowisku, że w niektórych przypadkach naruszeniem art. 6 ust. 1 EKPC może być odmowa przyznania stronie pełnomocnika z urzędu również w sprawach cywilnych. Jeżeli strona znajduje się w trudnej sytuacji materialnej, państwo jest zobowiązane do zapewnienia jej dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej w sytuacji, kiedy udział adwokata w postępowaniu jest obowiązkowy lub ze względu na zawilość sprawy⁷. Jednak prawo do adwokata z urzędu nie przysługuje automatycznie każdemu, bez względu na naturę roszczenia czy uzasadniający je materiał dowodowy. Dlatego można odmówić przyznania pomocy prawnej z urzędu, jeżeli jest oczywiste, że roszczenie strony nie znajduje jakichkolwiek podstaw i nie ma szans powodzenia⁸, jak i wówczas, kiedy strona nadużywa prawa do procesu, nawet w sytuacji istnienia przymusu adwokackiego⁹.

Wyjątkowo Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł, że będziemy mieli do czynienia z naruszeniem istoty prawa do sprawiedliwego procesu, jeżeli decyzja właściwego organu o odmowie przyznania pomocy prawnej była całkowicie arbitralna¹⁰. Z tożsamym naruszeniem art. 6 ust. 1 EKPC będziemy mieli do czynienia, kiedy sąd odmówi ustanowienia pełnomocnika z urzędu bez jakiegokolwiek uzasadnienia¹¹.

Z drugiej strony adwokat wykonujący wolny zawód może odmówić sporządzenia skargi kasacyjnej, jeżeli uzna, że będzie ona bezzasadna i nieskuteczna, państwo zaś nie może przymusić niezależnego prawnika do składania środków zaskarżenia, które w jego ocenie nie mają szans powodzenia. Jednak w tym zakresie państwo jest zobowiązane do zapewnienia równowagi pomiędzy prawem do sprawiedliwego procesu a niezależnością zawodów prawniczych. Aby sprostać temu wyzwaniu, odmowa sporządzenia skargi kasacyjnej powinna odpowiadać pewnym wymogom, to jest powinien być na jej wyrażenie przewidziany czas pozwalający stronie na znalezienie prawnika z wyboru, który to prawnik podjąłby się sporządzenia skargi w sytuacji, gdyby adwokat z urzędu odmówił jej złożenia. Niemniej jednak zwłoka strony w sporządzeniu wniosku

⁷ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 6289/73 *Airey v. Irlandia*, wyrok z 9.10.1979 r., pkt 26–28; P. Hofmański (w:) *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 292–294.

⁸ Europejska Komisja Praw Człowieka, sprawa 8158/78 *X v. Zjednoczone Królestwo*, decyzja z 10.07.1980 r.; P. Hofmański (w:) *Konwencja...*, s. 294.

⁹ Europejska Komisja Praw Człowieka, sprawa 11564/85 *W. v. Niemcy*, decyzja z 4.12.1985 r.

¹⁰ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 61/1997/845/1051 *Aerts v. Belgia*, wyrok z 30.07.1998 r., pkt 58–60; sprawa 8932/05 *Siałkowska v. Polska*, wyrok z 22.03.2007 r., pkt 107; Europejska Komisja Praw Człowieka, sprawa 10871/84/85 *Winer v. Zjednoczone Królestwo*, decyzja z 10.07.1986 r.

¹¹ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 12825/02 *Tabor v. Polska*, wyrok z 27.06.2006 r., pkt 44–47.

o ustanowienie adwokata z urzędu może skutkować uznaniem, że nie doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC, jeżeli adwokat z urzędu odmówił sporządzenia skargi kasacyjnej na kilka dni przed upływem terminu na jej sporządzenie. Ponadto odmowa powinna przyjąć formę pisemną i zawierać uzasadnienie, co pozwoli na obiektywną ocenę *ex post*, czy nie była ona arbitralna¹². Jeżeli odmowa takowa nie była, państwo nie jest zobowiązane do ustanowienia dla strony kolejnego adwokata z urzędu¹³.

Konkludując niniejszą część rozważań, należy zauważyć, że prawo do sprawiedliwego procesu z art. 6 ust. 1 EKPC nie jest absolutne i może podlegać ograniczeniu pod postacią przymusu adwokackiego. Jednocześnie państwa powinny zapewnić, aby prawo do sądu było efektywne, a nie iluzoryczne. W tym celu w państwach powinien istnieć system pomocy prawnej z urzędu oparty na jasnych kryteriach i zapewniający jednostkom rzeczywistą realizację ich praw.

2. PRYMUS ADWOKACKI WE FRANCUSKIM POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Przymus adwokacki we francuskim postępowaniu cywilnym jest bardzo szeroki, obejmuje nie tylko postępowanie przed odpowiednikiem polskiego Sądu Najwyższego – Sądem Kasacyjnym (*Cour de cassation*) czy przed Radą Stanu (*Conseil d'Etat*), ale jest wymogiem w wielu innych postępowaniach przed sądami niższej instancji. Najbardziej czytelne będzie przedstawienie przymusu adwokackiego w procedurze cywilnej we Francji w punktach.

1. Postępowanie przed Sądem Kasacyjnym i przed Radą Stanu – strony są zobowiązane udzielić pełnomocnictwa adwokatowi przy Sądzie Kasacyjnym i Radzie Stanu, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 973 francuskiego k.p.c.¹⁴). Przed tymi dwoma sądami strona nie może być reprezentowana przez dowolnego adwokata, a jedynie przez tzw. adwokata w radzie – *avocat aux conseils*, gdyż tylko taki adwokat ma uprawnienia do występowania przed tymi sądami¹⁵. Skarga do Rady Stanu i Sądu Kasacyjnego, jak i odpowiedź na nią, powinny zawierać ustanowienie adwokata w radzie i być przez niego podpisane

¹² Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 8932/05 *Siałkowska v. Polska*, wyrok z 22.03.2007 r., pkt 108–117; sprawy 29692/96 i 34612/97 *R.D. v. Polska*, wyrok z 18.12.2001 r., pkt 47–52; sprawa 59519/00 *Staroszczyk v. Polska*, wyrok z 22.03.2007 r., pkt 132–139; sprawa 18353/03 *Kulikowski v. Polska*, wyrok z 19.05.2009 r., pkt 65–71; sprawa 33539/02 *Bąkowska v. Polska*, wyrok z 12.01.2010 r., pkt 44–55; sprawa 2815/05 *Antoncelli v. Polska*, wyrok z 19.05.2009 r., pkt 40–46; sprawa 2619/05 *Zapadka v. Polska*, wyrok z 19.05.2009 r., pkt 57–65.

¹³ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 18353/03 *Kulikowski v. Polska*, wyrok z 19.05.2009 r., pkt 68.

¹⁴ Loi du 14 avril 1806 – *Code de Procédure Civile*, tekst dostępny na stronie internetowej Legifrance, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ (dostęp: 5.01.2023 r.).

¹⁵ Adwokaci w radzie są członkami Adwokatury przy Radzie Stanu i Sądzie Kasacyjnym (*Ordre des avocats au Conseil d'Etat et à la Cour de cassation*), działają na podstawie rozporządzenia z 1817 r. (*ordonnance du 10 septembre 1817 qui réunit, sous la dénomination d'Ordre des avocats au Conseil d'Etat et à la Cour de cassation, l'ordre des avocats aux conseils et le collège des avocats à la Cour de cassation, fixe irrévocablement, le nombre des titulaires, et contient des dispositions pour la discipline intérieure de*

(art. 975 ust. 3 i 4, art. 977 oraz art. 980 francuskiego k.p.c.). Francuska procedura cywilna przewiduje również postępowania bez obowiązkowej reprezentacji przez adwokata w radzie (art. 983–995 francuskiego k.p.c.), przy czym obecnie takie postępowanie może toczyć się w sprawach wyborów do organów związków zawodowych zawodów medycznych¹⁶.

2. W postępowaniu przed francuskimi sądami apelacyjnymi obowiązuje przymus adwokacki, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 899 francuskiego k.p.c.). Sama apelacja oraz odpowiedź na nią powinny zawierać ustanowienie adwokata oraz być przez niego podpisane, strony są pouczone, że niespełnienie tego wymogu będzie skutkowało odrzuceniem apelacji albo rozpoznaniem jej wyłącznie na podstawie argumentów przedstawionych przez adwersarza (art. 901 ust. 1 i 4, art. 902 oraz art. 905-1 francuskiego k.p.c.). Obowiązkowa reprezentacja stron przez adwokatów ma miejsce również na rozprawie apelacyjnej (art. 920, art. 921, art. 923 francuskiego k.p.c.). W niektórych postępowaniach francuska procedura cywilna przewiduje zwolnienie z obowiązku ustanowienia adwokata (art. 931–940 francuskiego k.p.c.)¹⁷.

l'Ordre), tekst dostępny na stronie internetowej Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000692746/> (dostęp: 5.01.2023 r.).

¹⁶ Art. R4031-31 i art. R4031-36 *Code de la santé publique*, tekst dostępny na stronie internetowej Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000030623750/2015-05-23/#LEGIARTI000030623750> (dostęp: 5.01.2023 r.).

¹⁷ Rodzaje postępowań, w których występuje zwolnienie z przymusu adwokackiego przed sądami apelacyjnymi: spory konsumenckie (art. R331-9-3, art. R332-1-2 oraz art. R713-7 *Code de la consommation*, tekst dostępny na stronie internetowej Legifrance, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069565/2022-01-11/, 2022-05-26; sprawy z zakresu ochrony małoletnich (art. 1200-11 francuskiego k.p.c.); sprawy z zakresu władzy rodzicielskiej (art. art. 1192 oraz 1209-1 francuskiego k.p.c.); w sprawach odwołań od decyzji Organu regulacji komunikacji audiowizualnej i cyfrowej – *Autorité de régulation de la communication audiovisuelle et numérique* – art. R331-52 *Code de la propriété intellectuelle*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414/2022-01-11/ (dostęp: 5.01.2023 r.); w sprawie odwołań od zarządzeń przewodniczącego Narodowej Komisji Informatyki i Wolności o przeprowadzeniu kontroli na miejscu – *Commission nationale de l'informatique et des libertés* – art. 28 *décret n° 2019-536 du 29 mai 2019 pris pour l'application de la loi n° 78-17 du 6 janvier 1978 relative à l'informatique, aux fichiers et aux libertés*, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000039343081/2020-01-01/#LEGIARTI000039343081> (dostęp: 26.05.2022 r.); w sprawach połączeń oraz dostępu do sieci internetowej – art. R11-8 *Code des postes et des communications électroniques*, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000044015502/2022-01-11/#LEGIARTI000044015502> (dostęp: 5.01.2023 r.); z zakresu odwołań od decyzji Organu rynków finansowych – *Autorité des marchés financiers*, art. R621-46 ust. VIII *Code monétaire et financier*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072026/2022-01-11/ (dostęp: 26.05.2022 r.); z zakresu odwołań od zarządzenia kontroli w miejscu przez Rzecznika praw – *Défenseur des droits*, art. 8 *décret n° 2011-904 du 29 juillet 2011 relatif à la procédure applicable devant le Défenseur des droits*, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000039343515/2020-01-01/#LEGIARTI000039343515> (dostęp: 5.01.2023 r.); w sprawach z zakresu ochrony konkurencji [art. R464-26 *Code de commerce*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/2022-01-11/ (dostęp: 5.01.2023 r.)]; w sprawie odwołań od zarządzeń kontroli w miejscu wydanych przez Wysoką władzę do spraw

3. W postępowaniu przed sądem pierwszej instancji (*tribunal judiciaire*¹⁸) strony są zobowiązane ustanowić adwokata, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 760 francuskiego k.p.c.). Takim przepisem jest przykładowo art. 761 francuskiego k.p.c., który zwalnia z przymusu adwokackiego w następujących rodzajach spraw:

- a) postępowanie przed sędzią ds. ochrony (*juge des contentieux de la protection*)¹⁹;
- b) badanie prawidłowości różnego rodzaju wyborów oraz list wyborczych²⁰;
- c) sprawy wymienione w tabeli stanowiącej załącznik nr IV-II do *Code de l'organisation judiciaire*²¹;

transparentności – *Haute Autorité pour la transparence*, art. 10 décret n° 2017-867 du 9 mai 2017 relatif au répertoire numérique des représentants d'intérêts, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000039343157/2020-01-01/#LEGIARTI000039343157> (dostęp: 5.01.2023 r.).

¹⁸ Od 1.01.2020 r. *tribunaux judiciaires* zastąpiły dawne *tribunaux d'instance* (TI) oraz *tribunaux de grande instance* (TGI) i orzekają w pierwszej instancji w sprawach cywilnych i karnych – art. L211-1 *Code de l'organisation judiciaire*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071164/2022-05-28/ (dostęp: 5.01.2023 r.). Zmiana została dokonana na mocy *Loi n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice (1)*, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000038262718/2019-03-25/> (dostęp: 5.01.2023 r.).

¹⁹ Kompetencja *juge des contentieux de la protection* jest bardzo szeroko uregulowana w art. L213-4-1 *Code de l'organisation judiciaire* i obejmuje: sprawy opiekuńcze wobec osób dorosłych (art. L213-4-2 *Code de l'organisation judiciaire*), sprawy o eksmisję z lokali zajmowanych bez tytułu prawnego (art. L213-4-3 *Code de l'organisation judiciaire*), sprawy z zakresu najmu lokali mieszkalnych (art. L213-4-4 *Code de l'organisation judiciaire*), określone sprawy konsumenckie (art. L213-4-5 *Code de l'organisation judiciaire*), sprawy dotyczące kredytów konsumenckich (art. L213-4-6 *Code de l'organisation judiciaire*), upadłość konsumencką (art. L213-4-7 *Code de l'organisation judiciaire*).

²⁰ W tym przypadku chodzi o następujące wybory: sędziów do sądów gospodarczych (art. R211-3-13 *Code de l'organisation judiciaire*), delegatów konsularnych i członków izb przemysłowo-handlowych (art. R211-3-14 *Code de l'organisation judiciaire*), członków delegacji personelu do komitetów socjalnych i gospodarczych przedsiębiorstw oraz związków przedsiębiorstw, reprezentantów pracowników w zarządach i radach nadzorczych spółek akcyjnych oraz spółek, o których mowa w art. 1 *Loi n° 83-675 du 26 juillet 1983 relative à la démocratisation du secteur public*, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000320196/2022-05-28/> (dostęp: 5.01.2023 r.), reprezentantów pracowników w zarządzie Francuskich Kolei Państwowych – *Société nationale des chemins de fer français* (art. R211-3-15 *Code de l'organisation judiciaire*), przedstawicieli pracowników, przedstawicieli pracowników w zarządach kas chorych, kas zabezpieczenia społecznego i kas zabezpieczenia rodzinnego, przedstawicieli płatników do zgromadzeń stowarzyszeń rolniczego, przedstawicieli zawodów medycznych do regionalnych organów (art. R211-3-18 *Code de l'organisation judiciaire*), wpisów i skreśleń na listy wyborcze delegatów małoletnich (art. R211-3-19 *Code de l'organisation judiciaire*), radnych regionalnych ośrodków własności lasów (art. R211-3-20 *Code de l'organisation judiciaire*), członków zarządu towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (*conseil d'administration des mutuelles*), członków instytucji kontroli bankowej (*Autorité de contrôle prudentiel et de résolution*, odpowiednik polskiej Komisji Nadzoru Bankowego), reprezentantów pracowników do rad zarządczych, reprezentantów lokatorów w zarządzie lub radzie nadzorczej spółdzielni (art. R211-3-21 *Code de l'organisation judiciaire*), członków izb rolniczych i rzemieślniczych (art. R211-3-23 *Code de l'organisation judiciaire*).

²¹ Tabela zawiera listę 66 rodzajów spraw i znajduje się na stronie internetowej Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/tables>.

d) sprawy, w których wartość przedmiotu sporu nie przekracza 10.000 euro lub o nieustalonej wartości przedmiotu sporu, które mają swoje źródło w zobowiązaniu nieprzekraczającym wartości 10.000 euro, z wyjątkiem spraw, w których właściwość sądu pierwszej instancji jest wyłączna²².

4. W postępowaniu przed sądami rodzinnymi strony są zwolnione z przymusu adwokackiego (art. 1139 francuskiego k.p.c.).

5. W sprawach przed sądami gospodarczymi w przedmiocie najmu komercyjnego strony są zobowiązane do ustanowienia adwokata (art. R145-29 *Code de commerce*).

6. Przymus adwokacki obowiązuje w sprawach dotyczących wywłaszczeń na cele publiczne (art. R311-9 *Code de l'expropriation pour cause d'utilité publique*²³).

7. Sprawy podatkowe są również rozpoznawane przez sądy powszechne według zasad procedury cywilnej i podmioty prywatne są w nich zobowiązane do ustanowienia adwokata. Organy publiczne mogą być reprezentowane przez swoich pracowników (art. R*202-2 *Livre des procédures fiscales*²⁴).

Między innymi ze względu na bardzo szeroki zakres przymusu adwokackiego prawo francuskie odrębną ustawą nr 91-647²⁵ reguluje dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej dla osób, które nie posiadają wystarczających środków finansowych, przy czym może być to pomoc całkowita lub częściowa (art. 2 ustawy nr 91-647). Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej przysługuje nie tylko obywatelom Francji, ale również obywatelom innych państw członkowskich Unii Europejskiej oraz osobom, które mają we Francji miejsce stałego pobytu, nieletnim cudzoziemcom, osobom, których dotyczą procedury azylowe (art. 3 ustawy nr 91-647). Progi, które upoważniają strony do otrzymania pomocy adwokata z urzędu, są ustalane dekretem Rady Stanu. Oceniając stan majątkowy strony, należy mieć na względzie: dochód, wartość majątku nieruchomości i ruchomego, skład gospodarstwa domowego. Składniki majątkowe, które nie mogą być zbyt ani obciążone zastawem lub hipoteką bez wyrządzenia poważnej szkody stronie, nie są brane pod uwagę (art. 4 ustawy nr 91-647). Pomoc prawna może być wyjątkowo przyznana osobom, które nie spełniają kryterium majątkowego, jeżeli wymagają tego szczególne okoliczności dotyczące przedmiotu sporu lub przewidywalne koszty procesu, jak również w określonych rodzajach sporów granicznych (art. 6 ustawy nr 91-647).

www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071164/LEGISCTA000018925179/?anchor=LEGIARTI000042667485#LEGIARTI000042667485 (dostęp: 5.01.2023 r.).

²² Jeżeli właściwość sądu pierwszej instancji jest wyłączna, strony są zobowiązane do ustanowienia adwokata bez względu na wartość przedmiotu sporu.

²³ Zob. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074224/2022-05-28/ (dostęp: 5.01.2023 r.).

²⁴ Zob. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069583/2022-05-28/ (dostęp: 5.01.2023 r.).

²⁵ *Loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique*, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT00000537611/> (dostęp: 5.01.2023 r.).

Finansowe kryteria przyznawania pomocy prawnej określone są bardzo precyzyjnie. Obecnie, to jest w 2022 r., stronie nie zostanie przyznany adwokat z urzędu, jeżeli wartość jej majątku ruchomego przekracza 11.580 euro lub jest ona właścicielem nieruchomości o wartości przekraczającej 34.734 euro (wystarczy przekroczenie progu w przypadku którejkolwiek z tych wartości). Znaczenie ma również dochód strony, ponieważ on determinuje zakres przyznanej pomocy. Jeżeli nie przekracza on 11.580 euro w skali roku (965 euro w skali miesiąca), strona otrzyma dofinansowanie do 100% kosztów postępowania, jeżeli wynosi on od 11.581 euro do 13.688 euro w skali roku (od 965 euro do 1.141 euro w skali miesiąca), dofinansowanie wyniesie 55% kosztów, a jeżeli mieści się on w przedziale od 13.689 euro do 17.367 euro w skali roku (od 1.141 euro do 1.447 euro w skali miesiąca), pomoc prawna pokryje 25% kosztów postępowania. Po przekroczeniu progu dochodowego w wysokości 17.367 euro w skali roku i 1.447 euro w skali miesiąca pomoc prawna z urzędu nie przysługuje²⁶.

Ponadto pomoc prawna jest przyznawana stronie, której działanie nie wydate się w sposób oczywisty niedopuszczalne, bezpodstawne lub nie stanowi nadużycia prawa, w szczególności ze względu na liczbę wniosków, ich powtarzalność lub systematyczność, jednak powyższy wymóg nie dotyczy pozwanego. W postępowaniu kasacyjnym nie przyznaje się adwokata z urzędu, jeżeli nie jest możliwe wywiedzenie poważnego środka kasacyjnego. Jeżeli pomoc prawna z urzędu nie została przyznana w powyżej wskazanych przypadkach, a ostatecznie strona wygrała sprawę, to przysługuje jej zwrot poniesionych wydatków do wysokości wartości pomocy prawnej, którą strona by otrzymała, przy uwzględnieniu jej stanu majątkowego (art. 7 ustawy nr 91-647).

Prawo do adwokata z urzędu jest oceniane i przyznawane przez biuro pomocy prawnej, które działa przy danej instancji sądowej (*bureau d'aide juridictionnelle* – art. 12 i art. 13 ustawy nr 91-647). Każdemu biuro lub jego sekcji przewodniczy właściwy sędzia (art. 16 ustawy nr 91-647).

Prawo do pomocy prawnej z urzędu może zostać cofnięte do czterech lat od zakończenia postępowania jako całości lub w danej instancji. Cofnięcie może nastąpić z urzędu lub na wniosek każdego podmiotu zainteresowanego, jeżeli beneficjent otrzymał prawo pomocy na podstawie niedokładnej dokumentacji, jeżeli beneficjent uzyska w toku postępowania takie środki, których wartość uniemożliwiłaby otrzymanie pomocy prawnej z urzędu, jeżeli decyzja, która stała się ostateczna, przyznała beneficjentowi środki, które przekraczają pułapy uprawniające do pomocy prawnej, gdy procedura zainicjowana przez beneficjenta miała na celu przedłużenie postępowania, stanowiła nadużycie prawa lub była oczywiście bezzasadna (art. 50 i art. 51 ustawy nr 91-647). Cofnięcie pomocy prawnej z urzędu powoduje natychmiastową wymagalność kosztów adwokackich, z których strona została zwolniona, i beneficjent zostaje zobowiązany do zwrotu kwot wypłaconych przez państwo (art. 52 ustawy nr 91-647).

²⁶ Service Public, *Aide juridictionnelle*, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074>, (dostęp: 5.01.2023 r.).

Na zauważenie zasługuje również treść art. 38 dekretu nr 91-1266²⁷ dotyczący biegu terminów na podejmowanie czynności procesowych w sytuacji, kiedy strona wystąpiła o przyznanie pomocy prawnej z urzędu. Zgodnie z tym przepisem następuje przerwanie biegu terminów procesowych i biegną one na nowo albo od dnia uprawomocnienia się orzeczenia o odmowie przyznania pomocy prawnej z urzędu, albo od dnia wyznaczenia takiego adwokata.

Dla oceny zgodności rozwiązań francuskich ze standardem strasburskim należy podkreślić, że znaczenie ma nie tylko treść przepisów prawnych, ale również praktyka orzecznicza. Nawet bowiem obiektywnie neutralny przepis proceduralny może doprowadzić do naruszenia prawa do sprawiedliwego procesu, jeżeli jego interpretacja będzie godziła w istotę gwarancji zakotwiczonych w art. 6 ust. 1 EKPC²⁸.

Podobnie jak w przypadku orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, judykatura francuska stanęła na stanowisku, że przymus adwokacki nie godzi co do zasady w prawo do sprawiedliwego procesu, jakkolwiek może stanowić dla strony znaczny koszt finansowy. Ma on jednak na celu zapewnienie stronie pomocy wykwalifikowanego prawnika, reprezentującego jej interesy, ale też przyczynia się do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, czyniąc z wybranego adwokata interlokutora dla sądu oraz pozostałych stron postępowania. Reprezentacja ta ma charakter ciągły do dnia ogłoszenia orzeczenia²⁹, sąd jednak może rozpoznać sprawę na rozprawie pod nieobecność prawidłowo zawiadomionego pełnomocnika z urzędu³⁰.

W tym miejscu należy przypomnieć, że wniosek o przyznanie pomocy prawnej jest rozpoznawany przez biuro pomocy prawnej, a nie przez sąd rozpoznający sprawę. Z tego względu mogą zdarzyć się sytuacje, w których sąd nie będzie wiedział o wniosku o przyznanie prawa do adwokata z urzędu i przeprowadzi postępowanie bez udziału tegoż adwokata. W takiej sytuacji ocena, czy doszło do naruszenia prawa do sprawiedliwego procesu, zależy od okoliczności konkretnego przypadku oraz od momentu złożenia przez stronę wniosku o przyznanie pomocy prawnej. Jeżeli strona złożyła wniosek o ustanowienie adwokata z urzędu i został on uwzględniony przed rozprawą, to przeprowadzenie rozpra-

²⁷ Décret n° 91-1266 du 19 décembre 1991 portant application de la loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000721124>, (dostęp: 5.01.2023 r.). Por. Sąd Kasacyjny: wyrok nr 18-23.923 z 19.03.2020 r.; wyrok nr 19-16.792 z 19.11.2020 r.; wyrok nr 19-12.990 z 19.03.2020 r. Sąd Apelacyjny w Rouen, wyrok nr 15/00762 z 11.06.2015 r.

²⁸ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 21497/14 *Witkowski v. Polska*, wyrok z 13.12.2018 r., pkt 44, 56; M. Szwed, *Nadmierny formalizm procesowy jako naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020/2, s. 128.

²⁹ Sąd Konstytucyjny, decyzja nr 2019-778 DC z 21.03.2019 r., JORF n° 0071 du 24 mars 2019, text n° 4, ECLI:FR:CC:2019:2019.778.DC; Rada Stanu, decyzja nr 406802 z 23.03.2018 r., ECLI:FR:CESE-C:2018:406802.20180323.

³⁰ Sąd Kasacyjny: wyrok nr 13-22.799 z 25.09.2014 r.; wyrok nr 09-17.375 z 6.01.2011 r.; wyrok nr 09-16.962 z 21.10.2010 r.; wyrok nr 02-44.605 z 29.09.2004 r.

wy z pominięciem takiego pełnomocnika skutkuje nieważnością postępowania, w tym przed sądem apelacyjnym³¹. Jeżeli strona wystąpiła o adwokata z urzędu w czasie narady nad wyrokiem, to wyrok nie będzie podlegał uchyleniu nawet w sytuacji, w której wniosek strony został następnie uwzględniony³².

Przymus adwokacki nie narusza prawa strony do swobodnego wyboru pełnomocnika, ponieważ strona może wybrać dowolnego adwokata lub adwokata w radzie według swojego uznania³³. W dodatku jednostka nie jest zobligowana do wyboru pełnomocnika posiadającego siedzibę zawodową w okręgu sądu, przed którym mają być podejmowane czynności³⁴.

W ocenie judykatury francuskiej ustawodawca nie przekroczył granic swobody uznania przy podejmowaniu decyzji, w jakich rodzajach spraw obowiązuje przymus adwokacki, a w jakich strony są z tego obowiązku zwolnione, ponieważ oparł się na kryteriach obiektywnych i racjonalnych, nie naruszając jednocześnie zasady równości stron postępowania ani żadnego innego wymogu konstytucyjnego. Dlatego zasadna była rezygnacja z przymusu adwokackiego w sprawach o niskiej wartości przedmiotu sporu, nieskomplikowanych pod względem prawnym czy różnego rodzaju postępowaniach ochronnych³⁵.

Obowiązek ustanowienia adwokata nabiera natomiast szczególnego znaczenia w postępowaniach kasacyjnych przed Sądem Kasacyjnym oraz Radą Stanu. W tym przypadku przymus adwokacki oraz wymóg ustanowienia adwokata w radzie zmierza do zapewnienia odpowiedniej jakości obrony interesów stron postępowania oraz przyczynia się do prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez narzucenie wymogu korzystania z usług profesjonalnych pełnomocników dających gwarancję posiadania odpowiednich kompetencji. Ze względu na istniejący system pomocy prawnej przymus adwokacki nie stanowi naruszenia prawa strony do sprawiedliwego procesu, w tym prawa do skutecznego środka odwoławczego. Obowiązek ustanowienia adwokata w radzie nie godzi także w zasadę swobodnego wyboru sposobu obrony³⁶. Należy zwrócić również uwagę na stanowisko Sądu Kasacyjnego z 2021 r., który podkreślił, że również organy władzy publicznej są zobowiązane do udzielenia pełnomocnictwa adwokatowi w sprawach objętych przymusem adwokackim, w tym kasacyjnych, chyba że przepis szczególny zwolniłby organ z tego obowiązku.

³¹ Sąd Kasacyjny, wyrok nr 14-12.416 z 12.03.2015 r. Należy podkreślić, że chodzi o sytuację, w której pełnomocnik nie uczestniczył w rozprawie, ponieważ o niej nie wiedział. Jeżeli natomiast adwokat był powiadomiony o rozprawie i był nieobecny, to jak zaznaczono wyżej, nie ma to wpływu na ważność wyroku.

³² Sąd Kasacyjny, wyrok nr 14-15.763.

³³ Rada Stanu, decyzja nr 196304 i 196349 z 24.05.2000 r., ECLI:FR:CESSR:2000:196304.20000524.

³⁴ Sąd Kasacyjny: wyrok nr 18-23.522 z 14.11.2019 r.; wyrok nr 07-12.341 z 3.04.2008 r.; wyrok nr 07-12.342 z 3.04.2008 r.; wyrok nr 07-12.343 z 3.04.2008 r.

³⁵ Sąd Konstytucyjny, decyzja nr 2019-778 DC z 21.03.2019 r., JORF n°0071 du 24 mars 2019, text n°4, ECLI:FR:CC:2019:2019.778.DC.

³⁶ Rada Stanu, decyzja nr 273311 z 6.04.2006 r., ECLI:FR:CESSR:2006:273311.20060406.

Dlatego minister działający samodzielnie nie jest uprawniony do złożenia skargi kasacyjnej³⁷.

W przypadku postępowań kasacyjnych przed Sądem Kasacyjnym i Radą Stanu strona jest uprawniona do nieodpłatnej pomocy prawnej wyłącznie w przypadku przyznania prawa do adwokata z urzędu. W pozostałych przypadkach strona jest zobowiązana uiścić adwokatowi w radzie należne honorarium. Adwokat w radzie może wypowiedzieć udzielone mu pełnomocnictwo w razie braku takiej zapłaty i w tej sytuacji stronie nie przysługuje prawo do żądania ustanowienia dla niej adwokata z urzędu, jeżeli nie spełnia ekonomicznych ustawowych kryteriów do uzyskania pomocy prawnej. Odmowa ustanowienia takiego adwokata nie będzie stanowiła naruszenia prawa do sprawiedliwego procesu³⁸.

W postępowaniu objętym przymusem adwokackim może zdarzyć się sytuacja, że strona lub pełnomocnik rozwiążą stosunek prawny upoważniający adwokata do działania w imieniu strony, jak też stronie może zostać cofnięte prawo pomocy. Taka decyzja nie ma wpływu na przebieg procesu i może zakończyć rolę procesową tego adwokata albo w momencie ustanowienia kolejnego pełnomocnika, albo w chwili upływu terminu wyznaczonego przez sąd dla strony do ustanowienia nowego pełnomocnika. Z tego powodu sąd nie może odrzucić pisma samej strony, której adwokat zaprzestał wykonywania czynności, bez uprzedniego wezwania strony do ustanowienia nowego pełnomocnika³⁹. Strona, w przypadku której cofnięto przyznanie pomocy prawnej i która jednocześnie nie wypowiedziała pełnomocnictwa ustanowionemu adwokatowi po wniesieniu przez niego apelacji, nie może następnie zarzucać sądowi, że ten naruszył przepisy o przymusie adwokackim oraz zasadę kontradiktoryjności przez rozstrzygnięcie sprawy na podstawie pism złożonych przez tegoż adwokata⁴⁰.

Dodatkowo w postępowaniach cywilnych objętych przymusem adwokackim strona, która sama jest adwokatem, nie może występować samodzielnie i jest pozbawiona zdolności postulacyjnej. Tak w przypadku spraw pracowniczych orzekł Sąd Kasacyjny w wyroku z 2021 r. Sąd uznał, że takiemu ograniczeniu prawa do sprawiedliwego procesu przyświeca uzasadniony cel, ponieważ służy ono skuteczności procedury apelacyjnej oraz dobrej administracji wymiaru sprawiedliwości⁴¹. Jest to rozwiązanie całkowicie odmienne od tego istniejącego w polskiej procedurze cywilnej. Co prawda art. 87¹ § 1 Kodeksu postępowania cywilnego⁴² wprowadza przymus adwokacki w postępowaniu przed polskim

³⁷ Sąd Kasacyjny, wyrok nr 21-60.103, wyrok z 21.06.2021 r.

³⁸ Sąd Kasacyjny, wyrok nr 11-18.181 z 16.05.2012 r.

³⁹ Rada Stanu, decyzja nr 406802 z 23.03.2018 r., ECLI:FR:CESEC:2018:406802.20180323; Sąd Kasacyjny, wyrok nr 82-13.572 z 16.02.1984 r.

⁴⁰ Sąd Kasacyjny, wyrok nr 82-13.572 z 16.02.1984 r.

⁴¹ Sąd Kasacyjny, wyrok nr 19-22.407 z 10.11.2021 r.

⁴² Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2687 ze zm.), dalej k.p.c.

Sądem Najwyższym, ale zgodnie z art. 87¹ § 2 k.p.c. przymus nie obowiązuje, gdy stroną jest sam adwokat.

Podsumowując tę część rozważań, należy zauważyć, że przymus adwokacki we francuskim postępowaniu cywilnym jest znacznie szerszy niż w polskim Kodeksie postępowania cywilnego. Jest on zasadą nie tylko przed sądami kasacyjnymi (Sąd Kasacyjny i Rada Stanu) i apelacyjnymi, ale obowiązuje również w wielu postępowaniach pierwszoinstancyjnych. W dodatku przed sądami kasacyjnymi strony mogą być reprezentowane wyłącznie przez specjalny korpus pełnomocników – adwokatów w radzie – a nie przez każdego adwokata.

Jednocześnie Francja precyzyjnie określa zasady dostępu do pomocy prawnej z urzędu. Stosuje ona system, w którym o przyznaniu adwokata z urzędu decyduje odrębny organ w oparciu o klarowne kryteria ekonomiczne. Ostatecznie przy ocenie przestrzegania prawa do sprawiedliwego procesu francuskie sądy cywilne biorą pod uwagę nie tylko element majątkowy, ale też szanse powodzenia sprawy, ewentualne nadużywanie prawa do sądu czy moment, w którym wniosek o przyznanie prawa pomocy został przez stronę złożony.

3. OCENA ZGODNOŚCI PRZYMUSU ADWOKACKIEGO WE FRANCUSKIM POSTĘPOWANIU CYWILNYM Z WYMOGAMI KONWENCYJNYMI

Procedura francuska ukształtowana w sposób opisany w poprzedniej części artykułu wpasowuje się w standardy ochrony prawa do sprawiedliwego procesu z art. 6 ust. 1 EKPC nakreślone przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Sam przymus adwokacki został wprowadzony w sprawach, które w ocenie ustawodawcy francuskiego cechują się znacznym stopniem skomplikowania i wymagają wiedzy profesjonalnej. Fachowa reprezentacja przyczynia się więc do realizacji prawa do sądu, a nie je ogranicza.

Europejski Trybunał Praw Człowieka miał okazję odnieść się do przymusu adwokackiego przed francuskim Sądem Kasacyjnym i Radą Stanu w postaci obowiązku ustanowienia do reprezentacji adwokata w radzie. W tym zakresie Trybunał podkreślił, że art. 6 ust. 1 EKPC nie nakazuje państwu utworzenia sądów apelacyjnych i kasacyjnych. Ponieważ rola francuskiego Sądu Kasacyjnego ogranicza się do badania prawidłowości zastosowania prawa, ETPCz dopuszcza, aby postępowanie przed tym sądem miało charakter bardziej sformalizowany. Dlatego też wymóg reprezentacji zarezerwowany dla tak wąskiego grona prawników, jakim są członkowie adwokatury w radzie, nie stoi w sprzeczności z Konwencją⁴³.

Trybunał uznał, że odmowa przyznania adwokata z urzędu w postępowaniu kasacyjnym ze względu na to, że nie jest możliwe wywiedzenie poważnego

⁴³ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 32911/96, 35237/97 i 34595/97 *Meftah i inni v. Francja*, wyrok z 26.07.2002 r., pkt 44–48; sprawa 21920/93 *Levage Prestations Services v. Francja*, wyrok z 23.10.1996 r., pkt 47–50.

środka kasacyjnego, nie narusza art. 6 ust. 1 EKPC. Jest to ograniczenie przewidziane *expressis verbis* przez przepis prawa i służy uzasadnionemu celowi, jakim jest zapewnienie, aby publiczne środki były wydawane wyłącznie na taką pomoc prawną, która ma szanse powodzenia przed Sądem Kasacyjnym, ponieważ system pomocy prawnej z urzędu może efektywnie funkcjonować wyłącznie wtedy, kiedy istnieją procedury wyboru osób kwalifikujących się do jej przyznania. Znaczenie w tym przypadku ma również fakt, że przewodniczącym biura pomocy prawnej, które rozpoznaje wnioski o przyznanie adwokata z urzędu, jest sędzia. Ponadto w przypadku postępowania kasacyjnego biuro to składa się również ze starszego referendarza, dwóch członków wskazanych przez Sąd Kasacyjny, dwóch urzędników służby cywilnej, dwóch członków adwokatury przy Radzie Stanu i Sądzie Kasacyjnym oraz dwóch członków wybranych przez społeczeństwo⁴⁴.

Powyższe można przenieść również na postępowanie przed sądami pierwszej i drugiej instancji. Kryteria uzyskania pomocy prawnej z urzędu są jasne i nie budzą wątpliwości interpretacyjnych. Odmowa przyznania prawa pomocy ze względu na przekroczenie progów majątkowych i dochodowych, jak i w przypadku oczywistej bezzasadności wnoszonego środka czy nadużywania prawa do sądu, również stanowi ograniczenie, którego legalność nie została zakwestionowana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Sam system pomocy prawnej z urzędu we Francji jest uregulowany spójnie, kompleksowo i przejrzysto, przez co ochrona prawa z art. 6 ust. 1 EKPC jest obecnie w tym państwie efektywna oraz rzeczywista, a nie li tylko iluzoryczna. Co najważniejsze, już w momencie składania wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienia pełnomocnika z urzędu strona jest w stanie przewidzieć z prawdopodobieństwem graniczącym niemal z pewnością, jakie są szanse jego powodzenia.

Kwestią otwartą pozostaje odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu procedura francuska mogłaby być wzorem dla rozwiązań przyjmowanych w prawie polskim, w szczególności przy decydowaniu, czy przymus adwokacki w procedurze cywilnej powinien obowiązywać jak dotychczas wyłącznie przed Sądem Najwyższym, czy też również w jakimś zakresie przed sądami powszechnymi. W przypadku woli rozszerzenia przymusu radcowskiego należałoby przeprowadzić wcześniej badania wśród praktyków, w jakich rodzajach spraw przymus powinien zostać prowadzony oraz z jakich powodów.

Gdyby miało nastąpić rozszerzenie przymusu adwokackiego, to w ślad za rozszerzeniem przymusu powinna obligatoryjnie nastąpić całkowita reforma instytucji pomocy prawnej świadczonej z urzędu. Z jednej strony powinna ona obejmować urealnienie wynagrodzenia za usługi prawne świadczone przez

⁴⁴ Europejski Trybunał Praw Człowieka, sprawa 46800/99 *Del Sol v. Francja*, wyrok z 26.02.2002 r., pkt 20–27; sprawa 49384/99 *Essaadi v. Francja*, wyrok z 26.02.2002 r., pkt 32–37; sprawa 40031/98 *Gnahoré v. Francja*, wyrok z 19.09.2000 r., pkt 38–42; sprawa 43969/98 *Kroliczek v. Francja*, decyzja z 14.09.2000 r.

adwokatów. Z drugiej zasadne jest doprecyzowanie przez prawodawcę kryteriów uzyskiwania takiej pomocy. Jak zostało przedstawione w opracowaniu, we Francji są one klarowne i przewidywalne dla stron postępowania, w przypadku szczególnie skomplikowanych spraw przyjęte są wyjątki od precyzyjnego kryterium majątkowego i dochodowego. W Polsce w tym zakresie nadal obowiązuje pełna uznaniowość po stronie sądów, przez co orzecznictwo w tej materii bywa wadliwe w stopniu powodującym sprzeczność z art. 6 ust. 1 EKPC⁴⁵.

ABSTRACT

dr Magdalena Matusiak-Frącczak

The author is an advocate (District Bar Association in Lodz), an assistant professor at the Department of European Constitutional Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz.

Obligatory assistance of an attorney and the right to a fair trial as enshrined in Article 6(1) of the European Convention of Human Rights

State parties to the European Convention on Human Rights are obliged to effectively protect rights enshrined in the instrument. Therefore, any restriction of those rights cannot impair their very essence. This applies also to the right to a fair trial, regulated by Article 6(1) ECHR. The aim of this article is to analyse whether obligatory assistance of an attorney in the French civil procedure constitutes a legitimate restriction of the right to a fair trial and whether it respects the requirements set by the European Court of Human Rights.

Keywords: *obligatory assistance of an attorney, civil proceedings, right to a fair trial*

dr Magdalena Matusiak-Frącczak

ORCID: 0000-0002-6736-8008; e-mail: mfracczak@wpia.uni.lodz.pl

Autorka jest adwokatem, adiunktem w Katedrze Europejskiego Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

⁴⁵ Por. szerzej na ten temat M. Matusiak-Frącczak, *Koszty procesu jako ograniczenie prawa do sądu: teoria a praktyka* (w:) *Prawo międzynarodowe: teoria i praktyka*, red. I. Kraśnicka, Warszawa 2020, s. 207–217.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Ciepla Helena** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–366*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010
- Hofmański Piotr** (w:) *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010
- Knoppek Krzysztof** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, komentarz do art. 87¹, LEX/el.
- Marcinowska-Boulangé Lena** (w:) *Postępowanie cywilne w sprawach własności intelektualnej. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2021, komentarz do art. 87¹ i art. 87², LEX/el.
- Matusiak-Frączzak Magdalena**, *Koszty procesu jako ograniczenie prawa do sądu: teoria a praktyka* (w:) *Prawo międzynarodowe: teoria i praktyka*, red. I. Kraśnicka, Warszawa 2020
- Service Public**, *Aide juridictionnelle*, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074> (dostęp: 5.01.2023 r.)
- Szwed Marcin**, *Nadmierny formalizm procesowy jako naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020/2, s. 123–136